

ધોરણ ૯ના વિદ્યાર્થીઓ માટે ગુજરાતી વિષયમાં નાટ્યીકરણ પદ્ધતિની અસરકારકતા

ડૉ. નીતાબેન ચંપકભાઈ પટેલ

આસી. પ્રોફેસર, શ્રી એમ.કે.મેહતા કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન, ઉમરગામ

૧. પ્રસ્તાવના

આજે શિક્ષણમાં ટેકનોલોજીનો પ્રવેશ વધ્યો છે. વિવિધ મોડેલ્સ, ટેલીવિઝનના કાર્યક્રમો, રમતો, કમ્પ્યુટર કોઈ ખાસ એકમની સીડી બનાવીને તે દ્વારા અધ્યયન - અધ્યાપન વગેરે જેવાં શૈક્ષણિક ઉપકરણોએ વર્ગખંડમાં સ્થાન લીધું છે. ટૂંકમાં શિક્ષક જ ભણાવે , વર્ગખંડમાં જ ભણાવે, બોલી બોલીને જ ભણાવે આ માન્યતા હવે ધીમે ધીમે બદલાતી રહે છે. એટલે વિદ્યાર્થીકેન્દ્રી શિક્ષણ પ્રણાલી જોવા મળે છે જે યોગ્ય છે. અધ્યયન - અધ્યાપનની પ્રક્રિયાને અસરકારક બનાવવા માટે વિવિધ પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. જેવી કે સ્વાધ્યાય પદ્ધતિ, પ્રોજેક્ટ પદ્ધતિ , નિરીક્ષિત પદ્ધતિ વળી ગુજરાતી , સંસ્કૃત જેવા વિષયમાં તો નાટ્યીકરણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ પણ કરવામાં આવે છે. “નાટ્યીકરણ એટલે અભિનય દ્વારા નાટક ભજવી બતાવવાની કળા. (ગુજરાતી અભિનય પદ્ધતિ, ૨૦૦૫)” આ પ્રમાણે ગુજરાતી વિષયનું શિક્ષણ પણ અલગ પદ્ધતિથી અપાવું જોઈએ. આમ છતાં અધ્યયન- અધ્યાપનની પ્રક્રિયાને જીવંત બનાવવા માટે નૂતન પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ થતો નથી આવી પરિસ્થિતિમાં સંશોધકે ગુજરાતી વિષયના એકમને નાટ્યીકરણ પદ્ધતિ દ્વારા શિક્ષણ આપવાથી થતી અસરકારકતા તપાસવાના પ્રયત્નના ભાગરૂપે પ્રસ્તુત સંશોધન હાથ ધર્યું હતું.

૨. હેતુઓ

૧. ધોરણ-૯ નાં ગુજરાતી વિષયના “લોહીની સગાઈ” એકમ પર એકાંકીની રચના કરવી.
૨. પ્રાયોગિક જૂથ - ૧ ના વિદ્યાર્થીઓ માટે નાટ્યીકરણ પદ્ધતિથી થતાં શિક્ષણની અસરકારકતાનો અભ્યાસ કરવો.
૩. પ્રાયોગિક જૂથ - ૨ ના વિદ્યાર્થીઓ માટે નાટ્યીકરણ પદ્ધતિથી થતાં શિક્ષણની અસરકારકતાનો અભ્યાસ કરવો.
૪. પ્રાયોગિક જૂથ - ૧ અને પ્રાયોગિક જૂથ - ૨ના વિદ્યાર્થીઓના શૈક્ષણિક લઘ્વિઆંકની તુલના કરવી.

૩. ઉત્કલ્પના

૧. પ્રાયોગિક જૂથ-૧ અને પ્રાયોગિક જૂથ - ૨માં લેવાયેલી પૂર્વ કસોટીના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે અર્થસૂચક તફાવત જોવા મળશે નહીં.
૨. પ્રાયોગિક જૂથ-૧માં લેવાયેલી પૂર્વ કસોટી અને ઉત્તર કસોટીના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે અર્થસૂચક તફાવત જોવા મળશે નહીં.
૩. પ્રાયોગિક જૂથ-૨માં લેવાયેલી પૂર્વ કસોટી અને ઉત્તર કસોટીના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે અર્થસૂચક તફાવત જોવા મળશે નહીં.
૪. પ્રાયોગિક જૂથ-૧ અને પ્રાયોગિક જૂથ-૨ના વિદ્યાર્થીઓના શૈક્ષણિક લઘ્વિઆંકમાં કોઈ અર્થસૂચક તફાવત જોવા મળશે નહીં.

૪. વ્યાપવિશ્વ અને નમૂના પસંદગી

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વ્યાપવિશ્વ તરીકે ગુજરાત રાજ્યના ધોરણ-૯ માં અભ્યાસ કરતાં દરેક વિદ્યાર્થીઓનો સમાવેશ થાય છે. જેમાંથી સહેતુક નમૂના પસંદગીની રીતે બે શાળાઓ પસંદ કરવામાં આવી હતી. જેમાં અસ્પી કન્યા વિદ્યાલય , બીલીમોરા અને સાર્વજનિક હાઈસ્કૂલ, ડુંગરી છે. જેમાં અસ્પી કન્યા વિદ્યાલયના ધોરણ-૯ ના કુલ ૮૮ વિદ્યાર્થીઓ હતા. એમાં ૪૦ વિદ્યાર્થીઓની યાદચ્છિક નમૂના પસંદગી પદ્ધતિમાં ચિટ્ટી ઉપાડ પદ્ધતિ દ્વારા કરવામાં આવી હતી. જેને પ્રાયોગિક જૂથ -૧નામ આપવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે સાર્વજનિક હાઈસ્કૂલ ડુંગરી શાળામાં કુલ ૧૧૭ વિદ્યાર્થીઓ હતા .

એમાંથી ૪૦ વિદ્યાર્થીઓની પસંદગી પણ યાદચ્છિક નમૂના પસંદગી પદ્ધતિમાં ચિકી ઉપાડ પદ્ધતિ દ્વારા કરવામાં આવી હતી. જેને પ્રાયોગિક જૂથ -૨ નામ આપવામાં આવ્યું હતું.

૫. ઉપકરણ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ગુજરાતી વિષયમાં નાટ્યીકરણ પદ્ધતિની અસરકારકતા ચકાસવાના હેતુરૂપ પ્રાયોગિક પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. અને તેથી હેતુઓ અને ઉત્કલ્પનાઓને લક્ષમાં રાખીને ઉપકરણની રચના કરવામાં આવી હતી. ૧. આલેખન, ૨. લક્ષ્યકસોટી

૬. પ્રાયોગિક યોજના અને ચલોની સ્પષ્ટતા

મુખ્ય પ્રયોગવિધિ	
પ્રાયોગિક જૂથ -૧:૪૦ વિદ્યાર્થીઓ ૨૦ છોકરાઓ અને ૨૦ છોકરીઓ	પ્રાયોગિક જૂથ -૨:૪૦ વિદ્યાર્થીઓ ૨૦ છોકરાઓ અને ૨૦ છોકરીઓ
પૂર્વકસોટી ૩૦ ગુણ, સમય ૩૦ મિનિટ	પૂર્વકસોટી ૩૦ ગુણ, સમય ૩૦ મિનિટ
નાટ્યીકરણ દ્વારા શિક્ષણ ૬૦ મિનિટ	નાટ્યીકરણ દ્વારા શિક્ષણ ૬૦ મિનિટ
ઉત્તરકસોટી ૩૦ ગુણ, સમય ૩૦ મિનિટ	ઉત્તરકસોટી ૩૦ ગુણ, સમય ૩૦ મિનિટ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સમાવિષ્ટ ચલો નીચે મુજબ છે.

સ્વતંત્ર ચલ	નાટ્યીકરણ પદ્ધતિ દ્વારા શિક્ષણ
પરતંત્ર ચલ	વિદ્યાર્થીઓના ઉત્તર કસોટીના પ્રાપ્તાંકો
સહચલ	વિદ્યાર્થીઓના પૂર્વ કસોટીના પ્રાપ્તાંકો
આંતરવર્તી ચલ	વિદ્યાર્થીઓની પરિપક્વતા, કાર્યક્ષમતા, સમજશક્તિ, ગ્રહણશક્તિ, વિદ્યાર્થીઓની પરસ્પર આંતરક્રિયાઓ વગેરે.
પરિવર્તક ચલ	વિદ્યાર્થીઓની જાતીયતા

માહિતી એકત્રીકરણની રીત

પ્રસ્તુત સંશોધન માટે અસ્પી કન્યા વિદ્યાલય, બીલીમોરા અને સાર્વજનિક હાઈસ્કૂલ, ડુંગરીના ૪૦-૪૦ વિદ્યાર્થીઓની પૂર્વકસોટી લેવામાં આવી ત્યારબાદ નાટ્યીકરણ પદ્ધતિ દ્વારા શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું અને આજ નમૂનામાં સમાવિષ્ટ વિદ્યાર્થીઓની ઉત્તરકસોટી લઈ માહિતીનું એકત્રીકરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

માહિતી પૃથક્કરણની રીત

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં પ્રાયોગિક જૂથ -૧ અને પ્રાયોગિક જૂથ -૨ પૂર્વકસોટી અને ઉત્તરકસોટીના મેળવેલ પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે અર્થસૂચક તફાવત છે કે નહિ તે જાણવા સરાસરી, પ્રમાણવિચલનની પ્રમાણભૂલ અને ટી -મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યા હતા. વળી, બે જૂથના લબ્ધિઆંકની તુલના કરવા માટે ટી - મૂલ્ય શોધવામાં આવ્યું હતું.

સંશોધનના તારણો :

પ્રસ્તુત સંશોધનના તારણો નીચે મુજબ છે.

૧. પ્રસ્તુત સંશોધનના પરિણામ સ્વરૂપ ધોરણ-૯ ના ગુજરાતી વિષયના લોહીની સગાઈ એકમ પર નાટ્યીકરણ આલેખન (Script) ની રચના થઈ હતી. આ નાટ્યીકરણ કાર્યક્રમ લગભગ ૬૦ મિનિટ સમયમર્યાદાનો હતો. અને એમાં પાત્રોની સંખ્યા ૪૦ હતી.

૨. પ્રાયોગિક જૂથ-૧ના વિદ્યાર્થીઓના પૂર્વકસોટીના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી ૮.૮૩ હતી. જ્યારે પ્રાયોગિક જૂથ-૨ના વિદ્યાર્થીઓના પૂર્વકસોટીના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી ૮.૫૩ હતી. અને ટી મૂલ્ય ૦.૯૦ જે ૦.૦૧ કક્ષાએ અર્થસૂચક નથી. આથી ઉત્કલ્પના નં.૧ “પ્રાયોગિક જૂથ-૧ અને પ્રાયોગિક જૂથ-૨ના વિદ્યાર્થીઓના પૂર્વ કસોટીના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે અર્થસૂચક તફાવત જોવા મળશે નહીં.” નો સ્વીકાર થાય છે. આથી પૂર્વકસોટીના આધારે ગુજરાતી વિષયના

લોહીની સગાઈ એકમ માટે પ્રાયોગિક જૂથ-૧ અને જૂથ -૨ના વિદ્યાર્થીઓનું પૂર્વજ્ઞાન એકસરખું હતું. તેથી બંને જૂથો પૂર્વજ્ઞાનના આધારે સમકક્ષ હતા.

૩.પ્રાયોગિક જૂથ-૧માં વિદ્યાર્થીઓના પૂર્વકસોટીના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી ૮.૮૩ હતી.જ્યારે ઉત્તરકસોટીના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી ૨૧.૬૩ હતી. અને “ટી” મૂલ્ય ૫.૭૯ જે ૦.૦૧ કક્ષાએ અર્થસૂચક છે આથી ઉત્કલ્પના નં.-૨ “પ્રાયોગિક જૂથ-૧માં લેવાયેલી પૂર્વ કસોટી અને ઉત્તર કસોટીના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે અર્થસૂચક તફાવત જોવા મળશે નહીં.”નો અસ્વીકાર થાય છે. તેથી કહી શકાય કે પ્રાયોગિક જૂથ -૧માં ગુજરાતી વિષયના લોહીની સગાઈ એકમ માટે નાટ્યીકરણ પદ્ધતિ અસરકારક રહી હતી.

૪.પ્રાયોગિક જૂથ-૨ના વિદ્યાર્થીઓના પૂર્વકસોટીના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી ૮.૫૩ હતી જ્યારે ઉત્તરકસોટીના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી ૨૧.૮૦ હતી અને “ટી” મૂલ્ય ૫.૩૯ છે જે ૦.૦૧ કક્ષાએ અર્થસૂચક છે. આથી ઉત્કલ્પના નં.૩ “પ્રાયોગિક જૂથ-૨ લેવાયેલી પૂર્વ કસોટી અને ઉત્તર કસોટીના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે અર્થસૂચક તફાવત જોવા મળશે નહીં.” નો અસ્વીકાર થાય છે.તેથી કહી શકાય કે પ્રાયોગિક જૂથ -૨માં ગુજરાતી વિષયના લોહીની સગાઈ એકમ માટે નાટ્યીકરણ પદ્ધતિ અસરકારક રહી હતી.

૫.પ્રાયોગિક જૂથ -૧ ના વિદ્યાર્થીઓના લઘ્વિઆંકની સરાસરી ૧૨.૭૦ હતી જ્યારે પ્રાયોગિક જૂથ-૨ના વિદ્યાર્થીઓના લઘ્વિઆંકની સરાસરી ૧૩.૨૮ હતી અને “ટી” મૂલ્ય ૦.૦૫૧ જે ૦.૦૧ કક્ષાએ અર્થસૂચક નથી. આથી ઉત્કલ્પના નં.૪ “પ્રાયોગિક જૂથ-૧ અને પ્રાયોગિક જૂથ-૨ના વિદ્યાર્થીઓના શૈક્ષણિક લઘ્વિઆંકમાં કોઈ અર્થસૂચક તફાવત જોવા મળશે નહીં.” નો સ્વીકાર થાય છે.

ઉપસંહાર

આમ, શિક્ષણમાં નવીન પદ્ધતિઓનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવામાં આવે અને નવા નવા સંશોધનો પણ કરવામાં આવે તો વિદ્યાર્થીઓમાં ભાષાના વિષયો ભણવામાં પણ ઉત્તેજના લવી શકાય. સંશોધન દ્વારા નાટ્યીકરણ પદ્ધતિથી ભાષા શિક્ષણ અસરકારક બનાવી શકાય એવું જાણવા મળે છે. જેથી આવી પદ્ધતિઓનો સતત ઉપયોગ થતો રહેવો જોઈએ.

સંદર્ભસૂચિ

૧. દેસાઈ, એચ.જી. અને કે.જી.દેસાઈ (૧૯૯૭). સંશોધન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ (છઠ્ઠી આવૃત્તિ),અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
૨. પારેખ, બી.જી. અને ત્રિવેદી એમ.ડી.(૧૯૮૧). શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્ર અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
૩. પટેલ, એમ.એમ., પ્રજાપતિ પી. એચ. અને જોષી એચ.ઓ. (૧૯૯૧). પ્રાયોગિક સંશોધન અને શૈક્ષણિક આંકડાશાસ્ત્ર, અમદાવાદ બી. એસ.શાહ પ્રકાશન.
૪. શાહ, ડી.બી. (૧૯૯૪). શૈક્ષણિક સંશોધન (ચોથી આવૃત્તિ) અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.
૫. શાહ, વી.પી. (૧૯૯૪). સંશોધન અહેવાલ લેખન અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથનિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.